

ВІДГУК
офіційного опонента
докт. екон. наук, проф. Хаустової Вікторії Євгенівни
на дисертаційну роботу Стрілець Вікторії Юріївни
на тему «Забезпечення розвитку малого підприємництва в умовах
трансформації національної економіки України»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук
за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним
господарством

Актуальність теми дисертаційної роботи

Невід'ємним атрибутом концепції сталого розвитку країни є розвиток підприємництва як базису для розбудови заможного суспільства, інструменту прискореного зростання національної економіки країни, забезпечення соціальної стабільності, підвищення зайнятості населення. Сучасні тренди переважання суб'єктів малого підприємництва в Україні (95% від загальної кількості суб'єктів підприємництва у 2019 році), тенденції до залучення великої кількості працівників (27,5% зайнятих), нарощення обсягів виробництва (19% від загального обсягу реалізації продукції) є підтвердженням їх вагомості ролі в економіці країни. Проте, розвиток малого підприємництва (МП) за кордоном йде набагато більш швидкими темпами, аніж в Україні, оскільки національні органи влади надають йому великого значення. МП в розвинених країнах формує середній клас, який служить базисом сталого соціально-економічного розвитку. Сьогодні в ЄС налічується понад 23 мільйонів підприємств малого бізнесу, які дають 53% доданої вартості.

У розвинених країнах підтримка МП з боку держави є однією з важливих функцій останньої. При цьому зауважимо, що малий бізнес в Європі істотно змінився за останні 20-30 років. Сучасні малі підприємства, особливо в сфері виробництва, найчастіше застосовують високі технології, отже МП Європи вносить і значний вклад в НДДКР. При цьому треба підкреслити, що зарубіжна державна політика щодо розвитку МП відрізняється креативною розробкою комплексних і швидко мінливих програм його державної підтримки та стимулювання, що робить її ефективною.

В Україні ситуація дещо інша. Середовище діяльності вітчизняних малих підприємств вже довгі роки є нестабільним та слабо прогнозованим. Вони роками стикаються із значними проблемами у сфері оподаткування, нормативно-правовими та адміністративними бар'єрами в управлінських органах виконавчої

влади і місцевого самоврядування, що істотно ускладнює їх діяльність. Загалом МП в Україні перебуває в умовах слабкої державної підтримки, що суттєво стримує його економічне зростання.

Суттєво загострилися проблеми розвитку МП в усіх країнах світу та Україні зокрема під впливом пандемії COVID-19. Згідно звіту Федерального резервного банку Нью-Йорку в США серед фінансово «здорових» малих підприємств лише близько 20% сьогодні мають достатньо коштів, щоб нормально працювати два місяці при відсутності виручки, серед менш фінансово заможних таких менше 10%. Також проведене Європейською бізнес асоціацією опитування показало, що 18% власників малого бізнесу в Європі готуються до закриття, 78% вже втратили три чверті доходу, обійшла стороною COVID-19 лише 4% підприємців, які змогли збільшити прибуток. Це все потребує ще більш пильної уваги до комплексу проблем розвитку малого підприємництва в сучасних умовах.

Отже, наявні проблеми розвитку МП в Україні визначають необхідність обґрунтування причинно-наслідкових зв'язків існування перешкод ведення бізнесу, досягнення транспарентності діяльності суб'єктів МП, гармонізації відносин із стейкхолдерами бізнес-середовища, забезпечення релевантності міжнародного співробітництва та досягнення комплаєнсу підприємницьких та загальнодержавних інтересів. При цьому, у проблемах МП важливого значення набувають питання інформаційного, матеріально-технічного, кадрового, інституційного, інституціонального та фінансово-кредитного забезпечення його розвитку.

Вирішенню проблем розвитку МП в умовах трансформації національної економіки присвячені проведені Стрілець Вікторією Юрївною дослідження теоретичних засад, методичних та методологічних аспектів, практичного інструментарію державної регуляторної політики щодо інформаційного, матеріально-технічного, інституціонального, інституційного та фінансово-кредитного забезпечення розвитку МП. Це дозволяє визначити, що тема роботи є актуальною.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, їх достовірність

Ознайомлення з дисертацією, авторефератом та публікаціями здобувача дозволило зробити такі висновки.

Викладені в дисертації положення характеризуються всебічною науковою обґрунтованістю і достовірністю. Достовірність отриманих та викладених у

дисертаційній роботі наукових результатів ґрунтується на використанні сучасних загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, в тому числі методу системного, діалектичного, трендового, бібліометричного аналізу, методу експертного опитування, методу побудови «дерева рішень» і рейтингування, таксономічного і кореляційно-регресійного аналізу, методу аналізу ієрархій, методу Байєса та ін. Також вона підтверджується залученням та аналітичним опрацюванням чинної нормативно-правової бази щодо розвитку малого підприємництва в умовах трансформації національної економіки. Йдеться й про залучення програмних документів та статистико-аналітичних матеріалів Державної служби статистики України, статистичної служби Європейського Союзу, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, Міністерства фінансів України, Міністерства цифрової трансформації України, Співки українських підприємців, Центру соціально-економічних досліджень «CASE Україна», Українського фонду підтримки підприємництва, Національного банку України, Асоціації приватних інвесторів України; Української асоціації інвестиційного бізнесу, Національної платформи малого та середнього бізнесу, групи Світового банку, Європейської комісії, Організації економічного спілкування та розвитку; наукових праць вітчизняних і зарубіжних вчених, періодичних видань, а також результатів власних досліджень та розробок автора.

Об'єктом дослідження визначено економічні відносини між суб'єктами малого бізнесу та міжнародними інституціями, органами державної влади та місцевого самоврядування під час реалізації регуляторних інтервенцій щодо забезпечення його розвитку. Відповідно предметом дослідження - методологічні засади, методичні підходи та практичний інструментарій державної регуляторної політики щодо інформаційного, матеріально-технічного, інституціонального, інституційного та фінансово-кредитного забезпечення розвитку МП.

Дисертантом сформульована мета дослідження, яка полягає в поглибленні теоретико-методичних положень та методологічних засад та розробці практичних рекомендацій щодо удосконалення інформаційного, матеріально-технічного, інституціонального, інституційного та фінансово-кредитного забезпечення розвитку МП, реалізації системної регуляторної політики для узгодження інтересів держави та малого бізнесу в умовах трансформації економіки України. Висновки і пропозиції, зроблені автором, є логічними та аргументованими. Вони впливають із змісту та результатів дослідження,

розкривають мету дисертації, містять елементи новизни і мають теоретичну і практичну цінність.

За результатами вивчення висновків та рекомендації, що представлені в роботі, можна стверджувати, що вони є достатньо обґрунтованими та достовірними, змістовними і несуперечливими. Дослідження виконані в рамках науково-дослідної роботи Сумського державного університету (тема «Інноваційні драйвери національної економічної безпеки: структурне моделювання та прогнозування», номер державної реєстрації 0117U003922) та «Умови адаптації та чинники розвитку бізнесу в глобальному середовищі», номер державної реєстрації 0117U03353), Бердянського університету економіки та бізнесу (тема «Стратегічні пріоритети соціально-економічного розвитку України», номер державної реєстрації 0114U005559), ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» (тема «Формування інституційного середовища соціально-економічних систем», номер державної реєстрації 0112U007768), Чернігівського національного технологічного університету (тема «Стратегічні пріоритети та механізми фінансового забезпечення інноваційного розвитку базових галузей національного господарства», номер державної реєстрації 0118U004407).

Отримані теоретико-практичні результати дисертаційної роботи відповідають об'єктивній реальності розвитку малого бізнесу в Україні. Обсяг матеріалу є достатнім в обґрунтуванні запропонованих дисертанткою висновків та рекомендацій, а пропонувані механізми сценарного прогнозування розвитку малого бізнесу є можливими до практичного впровадження. Крім того, апробація матеріалів дисертації на міжнародних науково-практичних конференціях має широку географію (Ліверпуль, Софія, Лісабон, Будапешт, Одеса, Київ, Полтава, Дніпро, Чернівці, Запоріжжя, Львів).

З огляду на вищесказане, результати дисертаційної роботи Стрілець В.Ю. за темою «Забезпечення розвитку малого підприємництва в умовах трансформації національної економіки України» мають високий ступінь обґрунтованості, що засвідчує їх теоретичну та практичну цінність.

Наукова новизна, теоретична і практична значущість дисертації

Наукова новизна одержаних результатів дисертаційного дослідження Стрілець В. Ю. полягає в тому, що в ньому розвинено теоретико-методичні та методологічні засади розвитку малого підприємництва в умовах трансформації національної економіки. На захист дисертантом винесені наступні результати дослідження, що містять наукову новизну:

1. Вперше запропоновано методологічний підхід до інтегрального оцінювання відповідності діяльності вітчизняних органів державної влади міжнародним стандартам підтримки МП, який передбачає побудову матриці для визначення позицій України відповідно рівня ефективності та динаміки реалізації законодавчих ініціатив щодо дотримання принципів Акта про малий бізнес. За цим підходом проведено порівняльне дослідження вітчизняної та європейської практик використання грантів і гарантованих кредитів міжнародних інституцій для розвитку МП. Результатом застосування підходу стало визначення напрямів подальших реформ щодо імплементації в Україні європейської практики державної підтримки МП та перспектив подальшої міжнародної співпраці в забезпеченні його розвитку (с. 159–174 дисертації).

2. Вперше обґрунтовано методологію сценарного прогнозування розвитку МП інструментами оцінювання ймовірності перетворення його існуючих можливостей у сильні сторони та настання ризиків впливу трансформаційних процесів національної економіки України на розвиток МП. Це сприяло формалізації песимістичного, реалістичного, оптимістичного (закритого та відкритого) сценаріїв розвитку МП України (с. 302) з відповідною кількісною оцінкою форсайт-таргетів їх реалізації (с. 303–325).

3. Вперше запропоновано методологію оцінювання розриву між де-юре та де-факто ефективністю інформаційного забезпечення МП, що базується на розрахунку результативності створених державою інформаційних сервісів для підтримки МП згідно з даними міжнародних рейтингів і профільних міністерств і відомств та рівня задоволення представників МП від користування державними інформаційними сервісами, визначений за результатами анкетування (с. 85–93). Отримані результати стали базою для розробки системи заходів ліквідації цих розривів із визначенням основних напрямів (удосконалення системи електронного врядування G2B; побудова горизонтально і вертикально інтегрованої інформаційно-статистичної системи «держава-бізнес» для обміну інформацією та моніторингу стану та розвитку МП; подолання інформаційної асиметрії та забезпечення транспарентності бізнесу; підвищення інформаційної грамотності суб'єктів МП у сфері ІТ тощо).

4. Вперше визначено доцільність застосування методологічного підходу до визначення регіональних пріоритетів формування державних програм підтримки МП, що передбачає кластеризацію регіонів України за рівнем розгалуженості створеної державою інфраструктури підтримки розвитку МП, активності діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування

щодо підвищення підприємницької культури та результативності фінансової підтримки бізнес-проектів МП з боку держави (с. 149–156).

5. Удосконалено науково-методологічне підґрунтя до визначення пріоритетного джерела фінансово-кредитного забезпечення розвитку МП на ранніх етапах життєвого циклу шляхом їх рейтингування інструментами побудови «дерева рішень» (с. 220), а також розроблення переліку критеріїв для експертного оцінювання (рівень доступності, вимоги до застави та мінімальна межа рентабельності бізнесу, оцінювання надавачами фінансових ресурсів рівня інноваційності бізнесу та потенційного рівня його ризику). Це дозволило визначити, що суб'єкти малого підприємництва України на ранніх стадіях життєвого циклу свого бізнесу надають більшу перевагу залученню ресурсів з бюджету або державних позабюджетних фондів порівняно з коштами бізнес-ангелів, позиками банків, венчурним капіталом і краудфандингом, що є науковим підґрунтям для перегляду державних програм фінансового забезпечення розвитку МП.

6. Удосконалено методологічні засади оцінювання комплаєнсу між рівнями податкового тиску та регуляторного втручання держави в діяльність малого бізнесу та відповідним внеском МП у розвиток національної економіки, що враховує абсолютні та відносні параметри податкового навантаження на МП, якість податкового адміністрування за часом і мотиваційним ефектом, обсяги сплачених податків, виготовленої продукції, створеної доданої вартості, кількість працевлаштованих (с. 226–242). За результатами застосування таксономічного підходу обґрунтовано, що основним джерелом дисбалансу інтересів МП і держави в Україні є надмірний податковий тиск на МП та обтяжливе регуляторне втручання держави в діяльність МП.

7. Удосконалено науковий підхід підвищення ефективності програми державних компенсацій для малого бізнесу «Доступні кредити 5-7-9 %» (с. 266–272), що включає в себе обґрунтування пропозицій щодо коригування переліку банків-учасників цієї програми залежно від наявності у них спеціальних програм, режимів і привабливих умов для кредитування МП, рівня довіри до них з боку суб'єктів МП, загального рівня їх надійності, ефективності та стійкості; розроблення пропозицій щодо подолання проблеми нерівномірного доступу суб'єктів малого підприємництва сільської місцевості в різних регіонах України до ефективних інструментів фінансово-кредитного забезпечення розвитку МП.

8. Удосконалено підхід до прогнозування впливу державних регуляторних інтервенцій щодо розвитку МП на динаміку економічного зростання, який передбачає застосування кореляційно-регресійного

аналізу (с.325-327), що дозволило та розробку стратегії та таргетів зміцнення позиції України щодо якості державних реформ перетворень порівняно із європейськими країнами у напрямі забезпечення розвитку МП.

9. Набули подальшого розвитку концептуальні основи забезпечення розвитку МП в умовах трансформації національної економіки, що передбачають проведення бібліометричного аналізу інструментами Vosviewer 1.6.15 для підтвердження обґрунтованості авторського підходу дослідження розвитку МП у розрізі інформаційного, матеріально-технічного, інституціонального, інституційного, фінансово-кредитного забезпечення МП, а також визначення для кожного з них основних ризиків і способів їх нівелювання, нових можливостей та шляхів їх реалізації, що обумовлені специфікою трансформаційного періоду розвитку економіки України.

10. Набуло подальшого розвитку методологічне підґрунтя дослідження напрямів активізації інтересу до питань розвитку МП інструментами трендового, наукометричного та бібліометричного аналізу у розрізі суб'єктів аналізу (науковців, чії публікації індексуються наукометричною базою Scopus, і користувачів мережі Інтернет) у контексті еволюційно-хронологічних та регіонально-географічних тенденцій. Це дозволило виявити протилежні тенденції щодо суспільної цікавості й інтересу дослідників до питань розвитку МП як у хронологічному, так і в географічному контексті, визначити країни-лідери за суспільною та науковою увагою до МП, а також аспекти, що трансформують зміну трендів у з'ясуванні проблем, пов'язаних із розвитком МП (с. 22–25 дисертації).

11. Набула подальшого розвитку методологія визначення узгодженості дій держави та бізнесу в забезпеченні розвитку МП, що передбачає розрахунок інтегральних індексів оцінювання внеску підприємницького сектора в розвиток національної економіки та ролі держави у створенні відповідних інституційних умов для діяльності МП у країні. За результатами здійснено кластеризацію країн ЄС та України за відповідними показниками, проведено інтерференцію результатів кластерного аналізу та сформовано матрицю успішності державно-приватного партнерства в розвитку МП, яка дозволяє групувати країни за рівнем синергії зусиль держави та бізнесу у забезпеченні спільного розвитку (с. 36–39).

12. Набули подальшого розвитку наукові засади обґрунтування причинно-наслідкових зв'язків між матеріально-технічним забезпеченням МП і розвитком національної економіки, що базуються на обґрунтуванні та емпіричному підтвердженні гіпотез щодо взаємозв'язку стану матеріально-

технічного забезпечення МП, рівня інноваційного розвитку в Україні та рівня урядової підтримки МП як чинника покращення їх технологій (с. 93-113).

Дані результати висвітлюють вирішення основних завдань дисертаційної роботи та дають можливість зробити висновок про наявність в них елементів наукової новизни різного ступеня.

Повнота викладення положень дисертації в опублікованих працях і в авторефераті

Основні наукові положення, рекомендації та висновки дисертанта опубліковано у в 41 науковій праці загальним обсягом 41,48 друк. арк., з яких особисто авторці належить 39,08 друк. арк., зокрема: одна одноосібна монографія, розділи в 3 колективних монографіях, 23 статті в наукових виданнях України, що індексуються міжнародними базами даних, серед яких 21 видання має статус фахового, 2 – індексуються базою Scopus та 1 – базою Web of Science, 14 публікацій у збірниках матеріалів конференцій.

Зміст автореферату розкриває базові положення, висновки і пропозиції, що наведено в дослідженні. Характер видань і зміст наукових праць відповідають вимогам атестаційної колегії МОН України, пропонованим для повноти висвітлення отриманих результатів дисертаційної роботи на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством.

Дискусійні положення та зауваження щодо дисертації

Робота має безсумнівні переваги і новизну, однак поряд із цим не позбавлена певних недоліків та дискусійних моментів:

1. В роботі проведено глибоке дослідження наукового конструкту «розвиток малого підприємництва» та «трансформація національної економіки», визначено чинники впливу на ці процеси (с. 15–22, 44–48, 65–67 дисертації). Однак доцільно було б обґрунтувати які саме трансформаційні процеси мають вплив на розвиток малого підприємництва та визначити ключові фактори трансформації національної економіки на сучасному етапі.

2. Позитивно оцінюючи проведений в роботі компаративний аналіз українського та зарубіжного досвіду розвитку малого підприємництва, вважаємо, що було б доцільно приділити більше уваги саме дослідженню умов і перешкод розвитку малого бізнесу в Україні, практичних аспектів його ведення.

3. Для визначення ключових понять, які науковці пов'язують із розвитком малого підприємництва дисертантом використано інструментарій

Vosviewer (с. 65–67 дисертації), що свідчить про високий рівень володіння ним сучасними методами проведення наукових досліджень та є позитивним. Проте, варто було б приділити більше уваги обґрунтуванню вибору саме цього програмного продукту, визначити його переваги перед іншими інструментами бібліометричного аналізу.

4. Для перевірки гіпотез щодо ролі матеріально-технічного забезпечення МП у розвитку економіки України в роботі запропоновано інтегральний показник оцінювання матеріально-технічного забезпечення, який включає 13 індикаторів. Варто було б приділити більше уваги обґрунтуванню саме такої системи, зокрема, чому авторка враховує показник капітальних інвестицій у матеріальні та нематеріальні активи.

5. Потребують більш чіткого обґрунтування рекомендації дисертанта щодо розвитку державно-приватного партнерства у сфері малого підприємництва як дієвого інструменту підтримки його розвитку, оскільки, засвідчуючи позитивний досвід розвинених країн, необхідно враховувати, що в Україні сьогодні державно-приватне партнерство майже не працює, отже активізація таких механізмів буде мати суттєві перешкоди.

6. Позитивної оцінки заслуговує проведене в роботі дослідження неформального інвестування розвитку малого підприємництва. Проте, на наш погляд, доцільно було б більш детально розглянути законодавче підґрунтя державного сприяння цьому процесу та дослідити особливості взаємодії держави та неформальних інвесторів у підтримці сфери малого бізнесу.

7. Розділи роботи є дещо незбалансованими за розміром, зокрема розділ 4 займає 77 сторінок, в той час як розділ 2 лише 49 сторінок.

Слід зазначити, що наведені зауваження та дискусійні положення не знижують теоретико-методичної цінності авторських розробок, а також практичного їх значення, і не впливають на позитивну оцінку дисертаційної роботи та її наукової новизни. Деякі з них можуть стати підґрунтям для подальших системних досліджень.

Загальні висновки

Дисертаційна робота Стрілець Вікторії Юріївни «Забезпечення розвитку малого підприємництва в умовах трансформації національної економіки України» написана відповідно до чинних вимог, містить теоретичні, методичні, методологічні та практичні розробки, які засвідчують, що отримані в роботі

нові науково обґрунтовані результати вирішують актуальну наукову проблему розвитку методологічних і методичних засад інформаційного, матеріально-технічного, інституціонального, інституційного та фінансово-кредитного забезпечення розвитку МП, реалізації системної регуляторної політики для узгодження інтересів держави та малого бізнесу в умовах трансформації економіки України.

Зміст дисертаційної роботи відповідає темі дослідження та спеціальності 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. Автореферат відповідає за своїм змістом та структурою дисертаційній роботі. Обсяг друкованих праць та їх кількість відповідає вимогам МОН України щодо оприлюднення основного змісту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук.

Оцінюючи отримані в дисертаційній роботі науково обґрунтовані результати, їх експериментальну перевірку та прикладне впровадження, вважаю, що дисертація Стрілець Вікторії Юріївни за своїм змістом, оформленням, теоретичним обґрунтуванням, рівнем наукової новизни, обсягом проведених досліджень і прикладною значущістю розробок відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів» (затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. №567), а її авторка заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством.

Офіційний опонент:

В.о. заст. директора з наукової роботи
Науково-дослідного центру індустріальних
проблем розвитку НАН України,
докт. екон. наук, професор

Хаустова В. Є.

Підпис Хаустової В. Є. засвідчую : вірно

Учений секретар Науково-дослідного центру
індустріальних проблем розвитку НАН України,
докт. екон. наук, доцент

Белікова Н. В.